

Francesc Trabal i nosaltres

Marina Porrás Martí

UN INTERVENCIÓNISTA HIPERACTIU

Quan llegeixo l'obra de Francesc Trabal, sempre em sorprenec pensant que, tot i que l'escriptor va néixer l'últim any del segle XIX, podria ser un dels meus contemporanis. Diria que això passa perquè en la seva obra no tan sols hi ha un projecte literari personal, sinó una idea d'univers que, sorprenentment, em sembla molt propera a la meua. Trabal va voler traslladar aquesta idea a l'esfera pública, i crec que la seva obra s'ha de llegir pensant en aquesta voluntat d'intervenció cultural.

Trabal té aquesta voluntat des de molt jove. Als divuit anys ja està implicat en la vida cultural de la seva ciutat, Sabadell, d'on sorgirà el conegudíssim grup de La colla de Sabadell. El seu estil innovador i les seves idees avantguardistes, fruit d'haver viatjat molt per l'estranger, es plasmen per primera vegada al *Diari de Sabadell*, del qual serà redactor i més tard director. La seva ambició cultural el portarà a crear revistes i associacions com la Federació d'Associacions de

Música, que aconseguia portar grans figures als teatres de totes les ciutats del país. També des de Sabadell crea edicions La Mirada, que més tard passaran a ser una col·lecció de l'editorial Proa.

El llibre que el situa al panorama literari és *L'any que ve*, un llibre d'acudits amb il·lustracions fetes per Oliver, Obiols i altres membres de la colla sabadellenca. El llibre agafa importància perquè Josep Carner els dedica un pròleg, en què consolida el grup com a focus cultural: “Del Grup de Sabadell ens ve una llum elegantíssima, depuradora, una crítica civilíssima, una causticitat reconfortant.” Trabal volia traslladar les idees en voga arreu d'Europa a Catalunya, volia copiar fórmules estrangeres per revitalitzar la seva cultura. En articles a la premsa, reclamava més empresaris culturals, més diaris, més crítica literària i professionalització de l'escriptor.

Trabal tenia una idea clara de com s'havia d'articular la cultura catalana i què calia per posar-la al nivell de les cultures en què ell s'emmirallava. Va escampar el seu ideari des de *La Veu de Catalunya*, del qual serà corresponent i col·laborador; *La Publicitat* i *Mirador*, tres capçaleres importantíssimes a la Catalunya de principis de segle XX. La de Trabal és una carrera escapçada, com tantes altres, per l'esclat de la Guerra Civil. Durant el conflicte, Trabal viu a Barcelona, on serà secretari de la Institució de les Lletres Catalanes, un organisme que ell havia fundat. Després de la guerra s'exilia primer a França i després a Xile, on seguirà escrivint i col·laborant en iniciatives culturals fins que mor l'any 1957.

Si faig aquesta breu incursió biogràfica, que segons Armand Obiols és l'únic que saben fer els crítics tanoques, és perquè considero important entendre com comprenia la cultura Trabal —amb aquesta necessitat d'intervenció pública— per llegir millor les seves novel·les. Sense conèixer el Trabal periodista editor o impulsor frenètic d'iniciatives, no es comprèn l'abast de l'imaginari de les seves novel·les.

Miquel Bach, el director de la Fundació La Mirada, explica a Jordi Nopca en una entrevista que “la Colla de Sabadell s'havia fet seu l'ideal regenerador de la Catalunya-ciutat amb què la burgesia catalana, a l'estil del que des del Romanticisme havien fet els diversos pobles

europèus, intentava bastir una cultura nacional, moderna i cosmopolita que ajudés a vertebrar el país”. Les novel·les de Trabal ensenyen la voluntat de construir aquest ideal, però també la seva caiguda: l’obra de Trabal explica molt bé la il·lusió d’un univers nou i també el seu fracàs. L’any passat, Quaderns Crema va recopilar en dos volums les novel·les de Trabal, que ens permeten fer un itinerari per aquesta idea fracassada (Francesc Trabal, *Novel·les I*, Barcelona: Quaderns Crema, 2017; Francesc Trabal, *Novel·les II*, Barcelona: Quaderns Crema, 2018).

L’ARMA DE L’HUMOR

Un dels trets més importants de les novel·les de Trabal, que són artefactes humorístics que posen el gènere contra les cordes, és veure la distància des d’on se situa Trabal com a escriptor per crear-les. És sabut que en les seves novel·les l’humor és un tema central, i és sabut també que l’humor és una qüestió de distància —el lloc des d’on es fa una broma determina l’efecte còmic que aquesta produeix sobre el lector—. L’humor es fa servir sovint com a arma de defensa o com a via d’escapament. L’humor s’utilitza per treure importància a les coses que en tenen i per fer l’ambient més respirable. Al capdavall, quan et rius d’alguna cosa, és perquè la pots veure una mica lluny de tu mateix.

El crític Armand Obiols, parlant de les novel·les de Trabal, va dir que l’art del còmic consisteix a no explicar-nos massa coses seves, que l’escriptor s’ho ha de fer venir bé per no enganxar-nos per la nostra reacció emocional. “S’ha dit que el geni còmic ha d’ésser allunyat del real i de la vida”, diu Obiols, “i és veritat. L’art del còmic consisteix a donar-nos personatges sumaríssims. Per a endevinar-hi un home que sofreix els hauríem de donar massa coses nostres”. Segons Obiols, la força còmica d’un personatge desapareix mecànicament quan hi flairem l’home i, per tant, l’humorista ha de saber molt bé el grau d’intimitat que exposa. És a dir: si l’escriptor s’allunya massa dels personatges quedarà caricaturesc; si s’hi apropa massa, ens hi implicarem de manera seriosa i ens deixarà de fer gràcia.

En les seves novel·les, Trabal aspirava a un humor que aconseguís enfotre's del seu món amb molta ironia, però sense reduir-lo a la paròdia ridícula. És un equilibri difícil, que implica que el seu humor de vegades serà àcid i esmolat, però d'altres —quan ens parli de coses serioses o quan s'acosti a la tragèdia— es farà amarg i s'enfosquirà.

Obiols parla d'aquesta ambigüitat de l'humor a partir de *L'home que es va perdre*, potser la novel·la més coneguda de l'autor. El protagonista del llibre pateix un desengany amorós que l'empeny a perdre coses d'una manera erràtica i neuròtica, en un humor absurd que acabarà amb la tragèdia del personatge completament boig. “Quan havíem oblidat el tema del llibre”, diu Obiols, “quan la intriga inicial ens semblava ja un pur pretext i Picabia no era sinó un esquema, vet aquí que el tema reapareix, la intriga es nua i Picabia és tumultuosament sorrat d'una humanitat primària. I ja no podem riure més: ens trobem davant el drama central del llibre”.

Trabal se'n riu i ens vol fer riure del seu personatge, però quan arribem al nucli del conflicte del llibre, el somriure se'ns congela davant del drama que ens exposa. És la barreja entre comicitat i tragèdia que hi ha en totes les novel·les de l'autor. Obiols atribueix aquesta barreja a la inspiració —perquè sosté que la novel·la va ser escrita de pressa i d'una tirada—, però veurem que és un patró que es reproduceix en tots els seus llibres.

UNA GALERIA D'EUNUCS

Em sembla que la narrativa catalana del segle XX no deixa gaire ben parats els mascles catalans. Rodoreda els retrata com a eunucs, Víctor Català com a bèsties ignorants (impotents també, en el cas de *Solitud*), Villalonga els representa com a éssers dèbils i incapaços, i Montserrat Roig com a porucs; per posar alguns exemples. Els homes de les novel·les de Trabal són covards, evasius, incapaços de defensar cap idea que considerin digna de ser salvada. Amb els seus personatges, claríssims estereotips d'antiheroi, Trabal sembla burlar-se

d'aquella famosa citació de Scott Fitzgerald que diu “ensenya'm un heroi i t'escriurà una tragèdia”. En l'obra de Trabal, qualsevol intent de grandesa queda negat.

En la novel·la *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*, el protagonista es lamenta de la seva existència vulgaríssima a partir d'un enamorament amb una cambrera que li marca la vida. De jove, Càrol —l'home en qüestió— s'havia trobat sol davant la seva sexualitat torturada i estranya, i com que no tenia ningú al voltant que tingués prou educació o ànima per entendre les seves penes, es desfogava intentant redimir prostitutes. Càrol es casa molt jove perquè l'ambient pobre de relacions de casa seva el fa deficiir-se per la primera noia que té a l'abast. Una nit es desperta pensant si allò que té és realment l'amor, i, des d'aquell dia, el dubte no l'abandona. Quan es troba atrapat abans d'hora en una vida convencional, es consola amb un *affair* amb la criada, que interpretarà com una història d'amor atroç. El que per a tots els burgesos és un passatemps, per a ell serà un intent de salvar-se. “El sol que entrava per la finestra semblava riure's de mi”, li escriu quan l'enamorada ha de marxar perquè han descobert l'adulteri.

Les novel·les de Trabal sempre funcionen així: quan s'apropa massa a les coses, se'n distancia amb estirabots còmics. Quan aspirem a sentir llàstima pel pobre home, acabem rient d'un senyor tan lamentable que fins i tot la natura se'n burla. Trabal castiga aquest senyor amb el ridícul, perquè l'única excusa que ha trobat per fer veure que era viu és un enamorament de sànet. La gràcia de Trabal ve dels moments delirants fora de to; com quan el protagonista es deprimeix perquè han enviat la *querida* a un convent i fa una col·lecció de cactus, o quan explica que la nit de noces la seva dona va vomitar perquè se li havia posat malament el formatge.

Però em sembla que, de vegades, Trabal salva com a home el que no sap salvar com a escriptor. A la meitat de *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*, l'autor hi col·loca un joc metaliterari. Es fa aparèixer a ell mateix com a autor i escriu una escena, en què explica a un amic que no sap com acabar la novel·la. Tots dos parlen i es

mofen de la vida del protagonista, i reflexionen sobre com continuar l'obra. Creant aquesta relació irònica entre l'escriptor i el narrador, Trabal es fot d'ell mateix i alhora es cobreix les espatlles —és aquest descans que sents quan no t'has de prendre seriosament a tu mateix.

Trabal s'encarrega que els lectors sapiguem que dubta de la seva obra i de les seves decisions. És un gest còmic i efectista, i funciona, però alhora l'ajuda a no exposar-se. També és un gest que ensenya una actitud crítica contra la idea de novel·la i tot el que representa. És el joc de punt de fuga de l'humor, i és l'aposta de Trabal: tot és escenari i panorama, els personatges són objectes que serveixen a la farsa; i ell juga a fer les coses grotesques portant-les fins a l'extrem.

EL MÈRIT DE "VALS"

Podríem dir que el predecessor d'aquest desgraciat Càrol és Zeni, el protagonista de *Vals*, la novel·la més aconseguida de Trabal. Zeni és un jove graciós i seductor que s'embolica amb totes les noies que troba, incapaç de decidir-se per ser seriós amb cap d'elles. Zeni és un noi intel·ligent, educat, cosmopolita, que prova i experimenta amb el seu entorn, que no és ni tan educat ni tan cosmopolita com ell. La novel·la desplega el seu escenari i els seus personatges en el marc d'una colònia d'estiueig, en un capítol inaugural de ritme acceleradíssim i converses solapades amb personatges que es creuen creant un *crescendo* tumultuós, com el mateix autor cita al text. Les notes d'aquest vals de Zeni són la galeria de noies, autòctones i estrangeres, amb qui Zeni s'anirà embolicant. Les noies són cada vegada noves i llampants i canviant, com els objectes moderns que porten les últimes novetats tecnològiques d'arreu del món.

Al principi del llibre, Zeni té enamoraments d'una comicitat tragicòmica, propis d'un adolescent que juga i que dubta. Amb l'excusa d'aquests afers amb senyores, Trabal fa un retrat de la societat burgesa on viu Zeni, poblada d'homes mig calçasses mig pervertits, com els que surten en totes les seves novel·les. Com és d'esperar, el vals de Zeni

se l'emporta a ell per davant, i confon els seus actes i la seva voluntat en una sola música indistingible: “El vals havia començat. De cap a cap de dia, de banda a banda del seu escenari, Zeni no parava de lligar giravolts. Quan la seva mà prenia una mà, les seves cames es flectien en una reverència a unes altres cames. Un sol ritme el movia, i aviat no se sabé si el ritme era ell, si era ell qui l'infonia a tot el que el voltava.”

Zeni confon els seus desitjos amb la realitat, i fa uns equilibris complicadíssims entre els dos universos. El vals el supera, perquè ell no pot ser jove eternament i ha de començar a prendre decisions: “El vals que havia arrabassat Zeni perdia esclat. No era ja aquell vals brillant que enlluernava tothom. Zeni s'havia ensopit. D'esma anava seguint les seves habituals estacionals, els monuments on havia deixat un palmó; però l'alegria dels seus ulls s'havia anat apagant.” Incapaç d'enfrontar-se a la seva realitat, Zeni acaba fugint a l'estranger, cedint a la covardia que ve de sèrie en el seu món.

Trabal introdueix una idea molt interessant al final del llibre quan diu que, més que el passat de Zeni, la nosa era la seva formació: “era com una màquina de construcció defectuosa: perquè rutllés bé calia fer-la nova”. És a dir, que el problema de Zeni i la seva generació burgesa és que estan espatllats d'entrada —viuen en una societat que no funciona, que no els proporciona els codis ni la informació adequada per poder prosperar a la vida. Per això Trabal fa un retrat d'una generació i una societat perdudes, perquè sempre que els seus personatges s'enfronten a la realitat acaben fracassant. Un mossèn a qui es confessa diu que en Zeni veu “un real article d'una civilització que s'esllangueix. Un producte modèlic d'una societat decadent”. L'analogia és claríssima —Zeni és un covard i un mediocre, però és l'únic tipus d'home que la seva societat pot produir.

RELLEGIR TRABAL

Tornar a llegir les novel·les de Trabal —ara aplegades en dos volums a Quaderns Crema— ens permet acostar-nos a un univers que no-

tem molt proper, però que alhora només és un reflex d'una societat desapareguda. Fa l'efecte que Trabal sabia com podia articular-se una societat millor de la que li havia tocat, però no va poder dur a terme el projecte de canviar-la. Per això la seva literatura és un reflex d'aquest fracàs i d'aquesta frustració, explicat amb l'alegria i l'humor d'un escriptor que amb el seu talent no va poder salvar la seva societat, però sí la seva obra. Llegir Trabal és llegir literatura civilitzada feta des d'un món estret i vulgar, habitat per gent estafeta i petita. Com que l'entorn és grotesc, els personatges han d'actuar d'acord amb aquest entorn, no tenen manera de créixer. No és tant que ells siguin vulgars, sinó que el que els envolta està construït per empetitir-ho tot. Com diu Obiols, el mèrit de Trabal és que ataca sempre les coses en plena massa vital, i no en episodis concrets ni en escenes aïllades, com faria l'humorista de carrer. "El seu és un món sense compensacions", segueix el crític, "i ell ha reaccionat com els pistolers: d'una manera enèrgica i mortal".

Si ens segueix interessant avui és perquè a Trabal li passa el que ocorre sempre amb els grans autors, i ja ho va saber veure Obiols: "És remarcable, també, el fet que molt sovint el veritable drama del llibre no es jugui sobre les pàgines escrites, sinó dintre els abismes que separen els capítols." El mèrit de Trabal es troba en el món que ha sabut ensenyar rere el decorat que munta als seus llibres. Un univers que sentim proper perquè aspira a ser el resultat d'una idea de civilització plenament contemporània i cosmopolita.